СРБИЈА И ГЕОПОЛИТИЧКЕ КООРДИНАТЕ НЕООСМАНИЗМА (2): ТРИ КОЛОСЕКА СРПСКЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ ПРЕМА ТУРСКОЈ

Ка трајној балканској равнотежи

Ради продуктивнијег постављања према неоосманистичким аспектима турске балканске политике, за нас неповољним, важно је развијање што садржајнијих билатералних односа са Анкаром и укључивање у све облике регионалне сарадње. Али, изнад свега, потребно је систематски унапређивати билатералне, а колико год је могуће и дискретно трилатералне односе са Грчком и Бугарском. Тај троугао је кључ стабилности у овом делу Европе

Пише: проф. др Дарко Танасковић*

Бићу слободан да овде изнесем три колосека којима би, верујем, наша спољна политика паралелно требало да се креће, ако жели да пронађе перспективно делотворну формулу односа с Турском. Два су у равни мултилатералних, а један билатералних релација. Нешто шире ће бити разрађена само потреба успостављања својеврсног троугла СРЈ (Србија) – Грчка – Бугарска, јер то је правац деловања који је, стицајем околности, досад био прилично маргинализован, а могао би бити од кључног значаја за

успостављање трајне балканске равнотеже у координатама нових регионалних аранжмана (пре свих Пакта стабилности за Југоисточну Европу), што подразумева и *при мерену*
уклопљеност Турске у органску структуру Балкана, за који је бугарски научник Марија Тодорова с добрим разлозима рекла да има „моћну онтологију… сталне и дубоке промене" (вид. М. Тодорова,
Имагинарни Балкан
, Београд, 1999, 316).

На плану билатералних односа с Турском, где прагматични дипломатски дијалог није прекидан ни у најтежим данима југословенске кризе, за време рата у БиХ и агресије НАТО на СРЈ, кад су позиције двеју земаља биле дијаметрално опречне а Турска недвосмислено антисрпски и антијугословенски сврстана, нужно је доследно радити на томе да они буду што развијенији и садржајнији. Циљ наше спољне политике и начелно мора бити унапређивање билатералних односа са свим државама, што је, уосталом, циљ рационалне спољне политике уопште. Кад је специфично о Турској реч, последње године су потврдиле да ниво и квалитет наших билатералних односа умногоме зависи од „трећих фактора", конкретно од регионалног и ширег међународног положаја обају партнера, а првенствено Југославије, с обзиром на природу турског занимања за процесе на Балкану и учешће у њима. Укупно стабилизовање прилика у Југоисточној Европи, а посебно нормализовање и поправљање односа СРЈ с оним суседима које Турска у већој или мањом мери сматра својим „клијентима" (БиХ, Албанија, Македонија) или привилегованим регионалним партнерима, свакако ће имати благотворно дејство на ширење и обогаћивање југословенско-турских веза. С друге стране, коректно одржавање неопходне комуникације и техничких видова сарадње, укључујући саобраћајну, и у периодима највећег међусобног захлађења, као и брзина којом је Турска позитивно реаговала после потписивања Дејтонског споразума, откривају да је она озбиљна држава, с уравнотеженом генералном линијом спољне политике, што је чињеница која може само поспешити напор да се на плану билатералних односа у сваком тренутку оствари могући максимум.

БИЛАТЕРАЛА — БЕЗ ПРЕДРАСУДА И БЕЗ ИЛУЗИЈА

Ваља схватити, и прихватити, реалност да Турска према партнерима стално држи отворена бар два спољнополитичка колосека, при чему се опсег и брзина кретања сваким од њих непрестано конјунктурно одмерава и дозира. То посебно важи за Србију/Југославију, с којом Турска, на једној страни, има историјски и актуално опречне или бар дивергентне државно-националне интересе у региону, док је, с друге, свесна неизбежне упућености једне државе на другу (у домену саобраћаја и транспорта више Турске на Србију/Југославију него обрнуто!) и објективне трајне комплементарности неких важних привредних и иних интереса.

О реалистичности турског процењивања дугорочних државно-националних интереса сведочи, рецимо, практично уздржан однос Анкаре према алтернативним пројектима саобраћајног повезивања преко Балкана с Европом, активираним током југословенске кризе и међународне изолације Србије. Турска је начелно, декларативно и политички здушно подржавала, па и иницирала успостављање нових коридора и путних праваца преко Бугарске и Румуније, односно „Исток-Запад", преко Македоније и Албаније, али се крајње опрезно одлучивала за сопствено финансијско учешће у прелиминарним фазама њихове реализације. Овакво држање изазивало је незадовољство, а повремено и критику од стране држава непосредно заинтересованих за промоцију путем нових саобраћајних коридора на својој територији. Турска је мудро чекала да се ситуација измени, а знала је да се сразмерно брзо мора изменити и да Србију/Југославију неће бити могуће дуго, а поготово не трајно прескакати и заобилазити.

Србија/Југославија тако остаје средишњи партнер Турске у саобраћајно-транспортној сфери, са изгледним могућностима тесне сарадње у перспективном сектору железнице, у Турској до сада изразито занемареном, а који контекст евроинтеграције из више разлога чини привлачним. Спремност Турске за конструктивну сарадњу са Југославијом у комуникацијско-саобраћајној области била је видљива и у периоду готово потпуне регионалне и шире међународне изолованости наше земље. JAT једно време није летео ни за Атину, али јесте за Истанбул!

У шире разматрање могућности и ограничења југословенско-турских билатералних односа не би било умесно овде се упуштати, јер то је материја која заслужује свеобухватну и исцрпну анализу, за какву мени недостају, поред простора, све потребне информације и стручна компетенција. Жеља ми је једино била да укажем на то да постоје сви разлози да се проблематици југословенско-турске билатерале у наступајућем периоду поклони пуна пажња наше спољне политике. Простора за то је и до сада било, а сви су изгледи да ће га убудуће бити и више, што никако не значи да је после политичких промена у СРЈ реално очекивати неко спектакуларно и брзо отварање Турске у свим правцима. Не треба заборавити да њој клима настала након смене власти у Београду само делимично и донекле одговара. За толико ће нам и поћи у сусрет,

водећи првенствено рачуна о својим интересима. Битно је да се билатералним односима с Анкаром прилази прагматично, без предрасуда, али и без илузија. Оба колосека остају отворена, с тим што је сад поново дошло време да се више активира онај с позитивном сигнализацијом…

МУЛТИЛАТЕРАЛА — НЕБАЛКАНСКЕ ИНИЦИЈАТИВЕ ЗА БАЛКАН

Што се тиче потребе да се наша земља што пре (ре)интегрише у све међународне организације, асоцијације и форуме у којима је логично и корисно да буде, изгледа да постоји висок степен сагласности и међу нашим политичарима и стручњацима, а и у најширој југословенској јавности. На овај спољнополитички приоритет у свом саопштењу на скупу „Стратешки државни интереси Србије у XXI веку" убедљиво је указао и др Владимир Султановић. Овај аспект мултилатерале начелно уопште не може бити споран. Последња деценија је уверљиво потврдила да једна мала или средња земља, и кад је њена позиција исправна, своје право и интерес не може међународно заштитити и остварити ван организационо-институционалних оквира међународне заједнице, а још мање противећи се најутицајнијем њеном делу. Поновним укључивањем у међународну заједницу, СРЈ ће, без обзира на сва невесела наличја тога процеса, знатно поправити незавидан међународни положај и отворити простор за своју блокирану спољну политику. Први крупни кораци на том путу већ су учињени.

На разини регионалне мултилатерале Југославија треба неизоставно да се укључи у све интегративне процесе и иницијативе којима је просто премрежен простор Југоисточне Европе, чиме ће и њена позиција у односу на суседе бити квалитативно измењена. Балканску интеграцију треба посматрати као „први круг" неизбежне и најприроднije европске оријентације СРЈ, што се уклапа у тзв. регионални приступ ЕУ. Истине ради, ваља подсетити да се Југославија током целе претходне несрећне деценије на свој начин залагала управо за такав смер регионалне интеграције, особито на економском плану, али је из чисто политичких разлога постепено и прогресивно бивала из ње изопштавана.

Током последњих година забележена је права „инфлација" разних иницијатива и процеса, углавном смишљених и скројених за Балкан ван Балкана, како би се ово немирно подручје некако дисциплиновало, организовало, повезало и привело у предворје евроатлантске интеграције. Неке од ових увозних иницијатива нису одмакле даље од почетка, а било је и таквих које су се делимично преклапале. Решење је, на крају, пронађено њиховим укључивањем/потапањем у свеобухватни и прилично компликовани организам Пакта стабилности за Југоисточну Европу, који у овом тренутку чини четрдесетак држава, организација и регионалних групација. У Пакт стабилности уведени су тзв. „Royaumontski" процес, Црноморска економска сарадња (BSEC), Централноевропска иницијатива (CEI), Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи (SECI) и Процес (добросуседства) и сарадње у Југоисточној Европи (SEECP). Списку треба придодати и тзв. „Дејтонски процес", јер се његовим успешним спровођењем укључени државни субјекти квалификују за више облике мултилатералне сарадње у Југоисточној Европи, посебно у војно-безбедносној сфери, односно Партнерству за мир. Није свакако случајно то што је, како изгледа, нови председник СРЈ др Војислав Коштуница о овом комплексном питању већ разговарао с високим представником међународне заједнице за БиХ Волфгангом Петричем. Ван координата Пакта стабилности тешко је данас замислити непосредну, па и средњорочну будућност било које балканске земље, па и СРЈ, привремено „искључене из активности" из познатих разлога.

МАНЕВАРСКИ ПРОСТОР БАЛКАНСКИХ ДИПЛОМАТИЈА

Са становишта теме овог рада, за СРЈ сасвим посебан значај има поновно заузимање „празне столице" у Процесу добросуседства и сарадње у ЈИЕ, чији је Југославија била један од покретача још 1988. године (тада је одржана министарска балканска конференција у Београду). То је једини аутохтони процес регионалне сарадње, на који су ванбалкански центри моћи имали понајмање уплива, што ће се његовим уклапањем у координате Пакта стабилности вероватно донекле, али не и потпуно променити. Безусловни повратак СРЈ у редове протагониста овог већ традиционалног окупљања чланова балканске породице држава имао би вишеструки значај и благотворно дејство.

Премда се не треба заваравати у погледу пуне остварљивости идеје „Балкан балканским народима”, блиске иницијалној замисли оснивача овог окупљања, деловање у његовом оквиру ствара мали, али драгоцен маневарски простор свакој балканској дипломатији. Примера ради, враћање СРЈ „у породицу” довело би у крајње деликатан положај Албанију, чије инсистирање на суспендовању Југославије није наилазило на одушевљен пријем осталих учесника чак ни у време њене највеће изолованости и „кажњавања”. У групацији је, наиме, владао џентлменски договор да се питања могу стављати на дневни ред и одлуке доносити само на основу консензуса, уз пуну равноправност свих судеоника. Изложени деловању права јачега и двоструким стандардима у безмало свим међународним организацијама, с циничним врхунцем у изгласавању фамозног „консензуса минус један” против СРЈ, својевремено у КЕБС, балкански субјекти су желели да се бар у оквирима свог регионалног окупљања осећају стварно равноправно, усвојивши механизам одлучивања који то истински гарантује.

Занимљиво је да је албанска тврдоглавост и некооперативност највише љутила Грчку и Турску, две државе у знаку чијег се сталног ривалства и надгорњавања годинама одвијао Процес добросуседства и сарадње у ЈИЕ, као и Македонију. Ово је само привидно парадоксално, поготово ако се узме у обзир различити однос Грчке и Турске према Албанији, односно СРЈ, али је заправо логично и лако објашњиво. Ове две државе, које у поређењу с осталим учесницима процеса балканске сарадње имају, поготово од улажења Југославије у раздобље кризе, најповољнији међународни положај, као чланице НАТО, а Грчка и као чланица ЕУ, зазиру од тога да равнотежа успостављена у балканској мултилатерали буде ма чиме и ма од кога изнутра (по)ремећена.

СМИСАО ЗА БАЛКАНСКЕ „ВАЖНЕ СИТНИЦЕ”

У сложеној балканској геополитичкој једначини, где се Грчка и Турска надмећу за предводништво, али и садејствују у одржавању уравнотеженог односа снага и утицаја, Југославија је, и кад је јака и кад је слаба, важан регулативни фактор, с којим се увек рачуна као с релативно аутономним чиниоцем. Због тога су и у време највећег заоштравања кризе на просторима претходне федерације улагани напори да се СРЈ

задржи у процесу као пуноправан и равноправан члан. У томе се и успевало све до агресије НАТО, после чега је на министарском састанку у Букурешту, лета 1999, усвојена формулација којом се „потврђује статус СРЈ као учеснице у Процесу сарадње у Југоисточној Европи, а њена се столица сматра привремено упражњеном, с тим да СРЈ поновно заузме своје место чим се за то буду стекли услови". Овај став оснажен је на самиту земаља ЈИЕ, фебруара 2000, такође у главном граду Румуније. Приметно је да је избегнут оштар језик и да је формулација неутрална, што је, колико нам је познато, у знатној мери заслуга турске и грчке дипломатије, док су неке друге делегације инсистирале на осуди „режима у Београду", па и формалној суспензији учешћа СРЈ у процесу, онако отприлике како је то учињено у материјалима Пакта стабилности за ЈИЕ, где стоји да је „СРЈ искључена из активности Пакта стабилности све док политичко вођство у Београду буде наставило да се руга /*to flout*/ принципима Пакта стабилности" (вид. B. Hombach, „Stability Pact for South-eastern Europe. A New Perspective for the Region", *Perceptions*, V, 3, 2000, 11).

Може се, дакле, закључити да Процес сарадње у Југоисточној Европи представља један од потврђених заједничких интересних именитеља југословенске и турске регионалне спољне политике, што треба промишљено валоризовати, уз доследно уважавање правила, ограничења, али и неслућених потенцијалних учинака игре у троуглу с Грчком и Турском, а у контексту изукрштаних интереса и преклопљених конфигурација балканске мултилатерале.

Турска Процесу сарадње у ЈИЕ придаје посебан значај, иако му сасвим трезвено одмерава домашаје у односу на шире европске и светске интеграције. Већ сад веома утицајна на Балкану, с очигледним амбицијама регионалне силе, Турска жели да, поред онога што се у Југоисточној Европи спроводи и уобличава по вољи Запада, односно САД, сачува и одређени маневарски простор, „слободну маргину" за континуирано остваривање највеће могуће мере властитог државно-националног интереса који увек и у свим појединостима не мора бити у пуном складу с решењима пројектованим у центрима светске моћи. У Анкари се добро разуме да неке „балканске ситнице", под условом да се поштује и не нарушава општи задати оквир регионалног устројства и међуодноса, баш и не интересују оне који данас у свету одређују правила игре, а за земље у региону то су неретко „ситнице које живот значе"…

МОРА СЕ, ДА БИ СЕ МОГЛО

Процес сарадње у ЈИЕ, као аутохтони и засад најексклузивнији балкански оквир за кооперацију и координацију међу земљама региона, Турска, стога, сагледава као могућност да конкретно артикулише своје идеје и планове у вези с решењима одређених регионалних питања и да се, у кругу „балканске породице", избори за њихово усвајање и спровођење, не нарушавајући успостављени регионални макро-аранжман. Искусни турски дипломата, координатор балканске политике, амбасадор (својевремено и у Југославији) Али Хикмет Алп оцењује, тако, да је Процес сарадње у ЈИЕ погодан мултилатерални оквир уређивања питања од заједничког интереса у домену безбедности, стабилности и развоја, а посебно системских реформи, унутрашње и спољне безбедности, мањинске и етничке проблематике, организованог криминала и граничне контроле (вид. А. Х. Алп, „The South-est Co-operation Process: an Unspetacular, Indigenous Regional Co-operation Scheme", *Perceptions*, V, 3, 2000, 47).

Нема сумње да СРЈ има интереса, бар исто колико и Турска, да активно учествује у свим видовима балканске сарадње, јер би било крајње непрепоручљиво да се, као што код Срба често бива, из једне штетне крајности улети у другу, па да се одбијање учешћа у сарадњи због неслагања с новим „правилима игре" у овој фази развоја међународних односа замени потпуним препуштањем туђој вољи и диктату, јер то ниједна држава која иоле држи до себе не ради и нема потребе да ради, поред осталог и зато што то од ње међународна заједница у свакој појединости и не очекује. А зашто би се у овом погледу ишло даље од онога што се стварно мора, јер то што се мора, мора се управо зато да би се нешто друго могло? Реч је о финој игри која се непрестано игра и у којој свако има неке своје адуте, улози су различити, а односи снага, па и сама правила, подложни променама. Важно је укључити се у игру, а ми за то сада поново имамо шансу. Укључивање не гарантује добитак, али обезбеђује статус учесника, без којег смо сасвим сигурно на губитку, јер не располажемо довољном снагом и значајем да бисмо делотворно могли „учествовати неучествовањем" и тако заштитити своје интересе.

Ради активнијег и продуктивнијег постављања према за нас неповољним аспектима балканске политике Турске с неоосманистичких позиција, поред развијања што садржајнијих билатералних односа с њом и укључивања у све облике регионалне сарадње, с тежиштем на Процесу сарадње у ЈИЕ, потребно је систематски унапређивати билатералне, а ако буде могуће, и дискретно трилатералне односе с Грчком и Бугарском. То је трећи колосек, истовремено у равни билатерале и мултилатерале, који сам наговестио као елемент осмишљеног наступа наше спољне политике према Турској, а у регионалном контексту. Покушаћу укратко да образложим његов смисао и значај,

премда верујем да су они и без много објашњавања лако схватљиви. **<**

(Ово је други део саопштења поднетог на научном скупу „Стратешки државни интереси Србије у XXI веку”, одржаном октобра 2000. године на Фрушкој гори. Први пут га објављујући данас, седам година касније, указујемо на то да су сви ставови изречени у њему остали потпуно актуелни, што је плод ваљаности и компетентности ауторових процена, али и константи у разматраним питањима. Приређивање и опрема текста: НАЦИЈА ПРЕС. У следећем броју: „Стратешки значај односа Србије, Бугарске и Грчке”)